

Lennart Lönngren

OM PROCESS- OCH TILLSTÅNDSBETYDELSE HOS VISSA RYSKA VERB

1. Låt oss börja med att granska följande satstriplet:

- (1) Fotografii visjat na stenax
- (2) Boris vešaet fotografii na steny
- (3) Boris zavešivaet steny fotografijami

Jag skall här endast beakta den s k konkret-processuella betydelsen hos den imperfektiva aspektformen av predikatsverben i dessa satser, dvs den betydelse som realiseras om vi utvidgar satserna på t ex följande sätt:

- (4) Ja vižu kak Boris v dannyj moment zavešivaet steny fotografijami

Jag bortser alltså från t ex den iterativa eller den potentiella betydelsen. Utifrån denna förutsättning kan vi konstatera, att sats (1) uttrycker ett tillstånd, medan satserna (2) och (3) uttrycker en händelse, vilken genom användandet av den imperfektiva aspektformen ses som en process, dvs icke-punktellt. Vi kan kalla en sådan process för terminativ. Viset' är ett icke-terminativt verb, medan vešat' / povesit' och zavesit' / zavešivat' är terminativa. Denna distinktion tar sig också uttryck i att de båda senare verblexemen till skillnad från det första bildar aspektpar.

Låt oss nu se på dessa verbs aktanter och deras semantiska roller i nyssnämnda satser. Det är ganska tydligt, att i sats (2) Boris betecknar agenten, fotografii objektet och steny platsen. I sats (1) saknas av naturliga skäl uttryck för agent. Sats (3) återger i stort sett samma situation som (2), dvs har samma denotativa betydelse, bortsett från att konstruktioner av typ (3), särskilt om predikatsverbet har betydelsen "täcka" eller "fylla", rymmer en betydelsekomponent, innebärande att hela det föremål, som uttrycks av det direkta

objektet - i vårt exempel steny - omfattas av verbhandlingen. Denna likhet i denotativ betydelse mellan satserna (2) och (3) tyder på att fördelningen av semantiska roller mellan aktanterna också är identisk. Detta innebär i sin tur t ex att steny i sats (3) semantiskt sett betecknar plats och inte objekt, såsom ibland hävdas, detta trots att ordet i ytstrukturen fyller den syntaktiska funktionen av direkt objekt. Med utgångspunkt från ett generativt semantiskt beskrivningssätt kan strukturer av typ (3) anses härledda genom en konversiv transformation, betingad av att en rumspreposition - na, v etc - genom predikatslyftning inkorporerats i verbet. Konversionen berör här de båda sista nominalfraserna, alltså fotografii och steny.

Den beskrivning jag nu givit kompliceras av att många verb av typen zavešivat' kan uppträda i syntaktiska strukturer av typen (5):

(5) Fotografii zavešivajut steny

Denna sats uttrycker i första hand ett tillstånd. Endast med svårighet och i speciell kontext kan man tolka in en processuell betydelse. Vid många andra likartade verb är emellertid i den aktuella satstypen processuell betydelse ofta lika naturlig som statal, t ex:

(6) Kamni zavalivajut dorogu

Det finns också hithörande verb vilka alltid - även då de uppträder i denna satstyp - uttrycker endast process, t ex:

(7) Sneg zanosit dorogu

Förmågan hos vissa verb att beroende på kontexten uttrycka än processuell, än statal betydelse har observerats i andra språk och distinktionen i fråga har av Hasegawa (1968) i en studie av passivum i engelska givits benämningen "statisk" resp "kinetisk" betydelse. Emellertid är termen "processuell", som tar fasta på utveckling och förändring, att föredra före en term som begränsar detta begrepp enbart till rörelse, förflyttning i rummet. Visserligen har vi här att göra med verb som uttrycker en lokal relation, men egentlig rörelse kan man tala om endast vid objecta afficienda, som i ovan citerade exempel, och inte vid objecta efficienda, såsom vid verb av typen zastraivat' (domami), začerkivat' (linijami).

Det verkar således som om verb av typen zavešivat', zavalivat' i en viss satsstruktur är ambivalenta i förhållande till kategorien terminativ - icke-terminativ. I en tidigare artikel (Lönngren, 1974) anför jag vissa skäl för att betrakta den icke-terminativa betydelsen som sekundär vid sådana verb. Av speciell betydelse i detta sammanhang är att den passiva transformen med imperfektiv aspekt hos verbet, dvs satser av typen

(8) Steny zavešivajutsja fotografijami

(9) Doroga zavalivaetsja kamnjami

endast uttrycker process, i likhet med satser av typ (3). Av denna anledning bör (8) och (9) betraktas som passivtransformer av den sistnämnda satstypen, och inte av satstyp (5), vilket eljest formellt vore möjligt. Enligt detta resonemang är passivtransformerna i fråga "omättade", i det att ett uttryck för agenten eliminerats under derivationen. Jag skall emellertid här inte gå närmare in på dessa problem.

Nedan följer först en allmän beskrivning av hela ifrågavarande grupp av verb. Därefter skall jag försöka fastställa vilka av dessa verb som kan uppträda i satstyp (5) samt vidare undersöka hur de inom denna satsstruktur förhåller sig till kategorien process - tillstånd. Slutligen skall jag beröra vissa fall av neutralisation av denna betydelseopposition.

2. Verb som zavešivat', zavalivat', zanosit' tillhör en grupp i princip terminativa verb med vissa karaktäristiska syntaktiska och semantiska egenskaper. Syntaktiskt kännetecknas dessa verb av att de uppträder i satser av typ (3), dvs verbet styr i aktivum akkusativ och instrumentalis. I semantiskt hänseende kan vi som nämnts räkna med tre aktanter, vilka har funktionen av resp agent, objekt och plats. Viktigt är att påpeka, att den kontakt mellan objekt och plats som etableras genom verbhandlingen är av resultativt slag och inte såsom vid instrumentfunktion begränsad enbart till handlingsfasen. Ifrågavarande resultatativa tillstånd kännetecknas av en lokal relation av typen "på", "i", "omkring" och "mellan", ibland också av mer obestämt slag. Det rör sig om verb med betydelsen "täcka", "fylla", "omge" samt "förena"/"åtskilja". Närstående är en grupp med betydelsen "för-

se", vid vilka det resultativa tillståndets relation är av typen "habere". Slutligen räknar jag också hit verb med implicit lokal relation. Jag avser fall som

(10) Rabočie ukrašajut dom flagami

vars semantiska struktur kan åskådliggöras genom frasen "delat' dom krasivym, zavešivaja ego flagami". Härvid får givetvis verbet zavešivat' induktivt härledas ur situationen. Ett likartat exempel, men med objectum efficiendum, är följande:

(11) Lastočki svoimi norkami ispešörjajut ves' bereg

Den semantiska strukturen hos dessa verb rymmer utan tvivel en kausativitetsrelation. I överensstämmelse med en alltmer utbredd uppfattning - jag kan här hänvisa till Nedjalkov - Sil'nickij (1969), Fillmore (1971) och Kastovsky (1973) - betraktar jag kausativitetspredikatet som en relation mellan två satser, av vilka åtminstone den senare är terminativ. Vi har alltså strukturen

(12) (CAUS S S),

i vilken vi låter positionen enbart utvisa att CAUS (= "kausera") är predikat och de båda satserna (S) tjänstgör som argument. I fall som (10) och (11) måste vi räkna med en något mer komplicerad struktur:

(13) (CAUS (CAUS S S) S)

I det fåtal fall då verbstammen motsvarar en semantisk komponent som hör hemma i den kauserade delen av strukturen (dvs inom det andra argumentet till predikatet CAUS) uppstår förutsättningar för korrelationstripletter av typen viset' : vešat' : zavešivat', stojat' : stavit' : zastavljat'. Sådana tripletter är av logiska skäl uteslutna om verbstammen i stället motsvarar en komponent i den kauserande delen av strukturen (dvs inom det första argumentet till predikatet CAUS). I dessa fall förekommer däremot ofta korrelationspar av typen brosat' : zabrasyvat', sypat' : usypát', valit' : zavalivat'; nazyvat' : unizyvat', nanosit' : zanosit'. De flesta verb ingår emellertid inte i morfologiska korrelationer av ovan beskrivet slag. Det finns likväl inget som hindrar oss att anse samtliga ifrågakvarande verb härledda genom prepositionsinkorporering och konversion av nominalfraserna.

3. Hittills har jag lyckats finna ca 260 verb som svarar mot de ovan definierade egenskaperna. Det visar sig emellertid, att långt ifrån alla dessa verb kan uppträda i strukturer av typ (5). För att avskilja dem som saknar denna möjlighet har jag utfört ett transformationstest. Verben har försetts med passande kontexter och insatts i en satstyp, i vilken alla kan uppträda. Detta material av grammatikaliska satser har därefter överförts till satstyp (5) och de sålunda uppkomna satserna har presenterats för ryska informanter. Ett krav vid transformationen var att den denotativa betydelsen inte fick ändras, utom vad avser distinktionen process - tillstånd.

På denna punkt i undersökningen fick jag erfara sanningen i ett påstående av Weydt (1973): "Contrary to a widely held assumption (och här hänvisas till ett uttalande av Chomsky), the speaker's competence does not tell him immediately and infallibly whether an isolated sentence is correct or not. Sentences that people feel to be deviant prima facie may turn out to be perfectly correct if put into certain contexts which they have not yet thought of". Trots att jag har arbetat med tre olika informanter är resultatet av testet tyvärr ganska osäkert. Emellertid synes transformationen i fråga vara möjlig vid flertalet av de undersökta verben. Vid ett trettiotal verb förkastades transformen enhälligt av informanterna, medan för ett 25-tal tveksamhet råder. Jag skall här begränsa mig till att kommentera ett par tydliga tendenser.

Ganska uppenbart är att transformationen är möjlig i de fall, då den nominalfras, som i transformen intar subjektspostion, har en kombinerad agent- och objektfunktion. Detta är vanligen fallet när nominalfrasen betecknar levande, viljeutrustat väsen, t ex:

(14) Soldaty ocepłajut vokzal

(15) Ženščiny napolnjajut komnatu

Det är i detta sammanhang betecknande, att följande satser mött ganska negativ reaktion från informanterna:

(16) ?Cvety ubirajut komnatu

(17) ?Pestrye pticy raspisyvajut potolok

Subjektet har i dessa fall av informanterna tolkats som agent (varvid också "fel" betydelse av verbet ubirat' valts) och p g a normala se-

lektionsrestriktioner har satserna förkastats. Emellertid återfinns hos Gogol' ett exempel av samma typ som (16):

(18) Byl aprel'... Samaja nežnaja zelen' ubirala očnuvšiesja derev'ja i stepi

Och exemplet (17) kan göras mer acceptabelt, om ett icke-levande subjekt väljes, t ex freski eller ornament. Det är alltså viktigt att för varje verb pröva flera kontexter.

Man kan inte utesluta, att även vissa icke-levande nominalfraser upp-
bär kombinerad agent- och objektfunktion, t ex:

(19) Èti dve detali sžimaet pružina

(20) Pljušč obvivaet terrasu

Här står knappast någon annan agent än pružina resp pljušč att finna. Obs också att dessa satser inte kan transformeras till subjektlös, s k opersonlig, konstruktion, alltså t ex:

(21) *Èti dve detali sžimaet pružinoj

Annorlunda förhåller det sig med satser av typen (6) och (7) ovan, där transformation till opersonlig konstruktion är möjlig, alltså t ex:

(22) Snegom zanosit dorogu

Här behöver man inte anse att kombinerad agent- och objektfunktion föreligger; agenten kan sökas i begreppet "obestämd naturkraft". Även dessa satser tillåter dock obehindrat transformation till sats-
typ (5).

Bland verb som däremot inte låter sig transformeras märks sådana med betydelsen "förse", alltså nadeljat', snabžat', oborudovat', obespečivat', zapravljat', osnaščat', med tvekan zarjažat', t ex:

(23) *Primečanija snabžajut knigu

Undantag är dock vooružat':

(24) Avtomat vooružae soldata

I övrigt är det mycket svårt att göra några som helst generalise-
ringar. Bland verb vilka uttrycker en handling som utförs av mänsk-
lig agent tycks förmågan att transformeras till satstyp (5) vara en
ganska idiosynkratisk egenskap, som det därför från lexikologisk
synpunkt vore värdefullt att kartlägga. Det rör sig om information,
som existerande lexika nästan helt försummar att ge.

Det bör understrykas att det här inte är fråga om relativt ointressanta universella restriktioner av logisk-semantic natur; de behandlade transformationernas grad av grammatikalitet är tvärtom av språk-specifikt slag. Det finns t ex såvitt jag kan se inget stöd i en semantic analys för det faktum att satser som

(25) Mebel' zastavljajet komnatu

(26) Kleenka obivaet dver'

är acceptabla, medan följande satser är oacceptabla:

(27) *Lesaj obstavljajut korpusa

(28) *Kustj obsaživajut ploščadku

En jämförelse med svenskan ger också obetydlig vägledning; f ö genererar svenskan och ryskan i olika utsträckning verb med hjälp av ovan nämnda konversiva transformation. Sålunda saknas i svenskan t ex motsvarighet till ryskans zabrasyvat', zakidyvat'.

4. För att fastställa om en given sats av typ (5) uttrycker process eller tillstånd kan man använda sig av satstyper inom vilka verbet i fråga entydigt uttrycker någon av dessa betydelser. På ett indirekt men entydigt sätt uttrycks tack vare perfektbetydelsen alltid tillstånd av den passiva transformen med perfektivt preteritumparticip och nollform av kopulan, alltså t ex:

(29) Steny zavešeny fotografijami

Process uttrycks entydigt av alla transformer med den imperfektiva aspektformen, utom just inom satstyp (5). Vi kan för enkelhets skull även här välja den passiva transformen (vi slipper på så sätt explicit uttrycka agenten).

Sedan vi nu valt referenssatstyper kan vi alltså såsom testmaterial använda tripletter av följande utseende:

- (30) a. Sneg zametaet dorogu
b. Doroga zametena snegom
c. Doroga zametaetsja snegom

- (31) a. Perstni unizyvajut pal'cy
b. Pal'cy unizany perstnjami
c. Pal'cy unizyvajutsja perstnjami

- (32) a. Novosely zaseljajut kraj

b. Kraj zaselen novoselami

c. Kraj zaseljaetsja novoselami

Verbet zametat' i (30a) uttrycker endast process, vilket framgår av att denna sats denoterar samma situation som den processuella transformen (30c), men inte kan användas för att återge samma situation som denoteras av den statala transformen (30b). På samma sätt framgår att unizyvati i (31a) huvudsakligen uttrycker tillstånd, medan zaseljat' i (32a) med samma lätthet kan återge såväl process som tillstånd. Det förhållandevis preliminära test som jag hittills utfört visar att mitt material huvudsakligen sönderfaller i de tre grupper som representeras av dessa exempel.

En mycket liten grupp utgörs av verb som endast kan uttrycka process. Hit hör marat', pačkat', obryzgivat', zabryzgivat', zakapyvat', zametat', zanosit', zaporašivat', zasypát'. Det är egentligen inte oväntat att verb som har en stam med så tydlig processbetydelse, som bryzgat', kapat' och sypat', endast kan uttrycka process. Egendomligare är att detta förhållande inte hindrar att vissa andra verb uttrycker tillstånd, t ex osypát', usypát'.

En stor grupp bildas av verb som huvudsakligen uttrycker tillstånd. Dessa betecknar ofta handlingar som utförs av mänsklig agent, t ex det inledningsvis nämnda zavešivat'. Det syntaktiska subjektet saknar här helt agentfunktion, vilket innebär att satsens båda nominalfraser hänför sig till det resultativa tillståndet. Tillståndsbetydelsen förklaras av att det skulle ligga en viss motsägelse i att uttrycka en terminativ process med hjälp av en satstyp som utesluter, även potentiellt, nämmandet av den agent som medverkar vid händelsen. Till denna grupp hör emellertid även många verb med betydelsen "förenas" och "åtskilja"; detta kan troligen förklaras av att handlingsfasen vid dessa verb framstår som mycket oväsentlig.

Det är svårt att finna verb som endast kan uttrycka tillstånd. Ett möjligt exempel är pomečat'. Även några verb med prefixet u- visar en tendens att alltid uttrycka tillstånd. Detta hänger samman med en speciell betydelse hos detta prefix, nämligen betydelse av "mängd", "fullhet"; jfr Ožegovs definition av usejat': "pokryt' množestvom

kogo-čego-n". Det är sålunda tveksamt om följande satser över huvud taget kan uttrycka process:

- (33) Igruški uvešivajut elku
- (34) Galki useivajut derev'ja
- (35) Zvezdy usypajut nebo

Vid verb som med samma lätthet kan uttrycka process och tillstånd kan man urskilja två typer av kontexter. Hit hör först och främst fall med kombinerad agent- och objektfunktion hos det syntaktiska subjektet, som alltså kommer att i samma utsträckning höra hemma i handlings- som i tillståndsfasen. Vidare hör hit verb uttryckande händelser som äger rum under medverkan av "obestämd naturkraft", en agent som är så konturlös att den lätt elimineras ur den talandes föreställning, varvid förutsättning för tillståndsbetydelse uppkommer.

5. Det är nödvändigt att slutligen också beröra fall av neutralisation mellan de satser som i testet tjänar som entydiga indikatorer på processuell och statal betydelse. Jag har hittills utgått från att satspar av typen

- (36) a. Prud pokryt l'dom
- b. Prud pokryvaetsja l'dom
- (37) a. Steny zadržirovany kovrami
- b. Steny drapirujutsja kovrami

i princip har en inkompatibel betydelse. Emellertid tycks det vara så, att den reflexiva formen inte obetingat kräver en rörelse eller en utveckling, utan att den är möjlig även om endast ett visst mått av dynamik, aktivitet är tillgodosett. Det finns i mitt material flera fall där det resultativa tillståndet visserligen är statistiskt men ändå i viss mening "energiladdat". Neutralisation kan sålunda ske vid verb med betydelsen "pressa", "trycka samman", möjligen även "stänga för", "spärra". Sådana verb har den semantiska grundstrukturen "kåsa att en viss händelse inte inträffar". Satsen

- (38) Èti dve detali sžimajutsja pružinoj

tycks sålunda kunna uttrycka såväl lägesförändring som en statisk situation. Neutralisation kan också iakttagas vid några verb som implicerar synintryck, t ex:

- (39) Zaxod solnca otmečaetsja svetloj polosoj

(40) Reka zaslonjaetsja derev'jami
 samt vid en del verb med betydelsen "i sluten krets omge" och "om-
 slingra", t ex:

(41) Risunok okajmljaetsja ramkoj

(42) Kosy perevivajutsja lentami

LITTERATUR

Fillmore, C (1971): "Some problems for case grammar". Paper presented at the 1971 Georgetown Roundtable on Linguistics (reprod i OSCULD 1972).

Hasegawa, K (1968): "The Passive Construction in English". Language 44, ss 230-243.

Kastovsky, D (1973): "Causatives". Foundations of Language 10, ss 255-315.

Lönngren L (1974): "K analizu glagolov tipa zavalivat'". Scando-Slavica XX, ss 129-147.

Nedjalkov, V P - Sil'nickij, G G (1969): "Tipologija kauzativnyx konstrukcij". I boken: Tipologija kauzativnyx konstrukcij. Morfologičeskij kauzativ. Leningrad. (ss 5-19).

Weydt, H (1973): "On G. Lakoff, 'Instrumental Adverbs and the Concept of Deep Structure'". Foundations of Language 10, s 578.